

«Jetzt wird es sich hier stauen – »

Rudolf Steiners «Norges-profeti»*

Harald Haakstad

De sa at de vilde høre sannheten.
Ja, men de vilde også bare høre den!

Alf Larsen, 1941

I en minneartikkel om sin mor Ingeborg Møller skrev engang Dan Lindholm: «Ved et senere besøk uttalte Steiner: «In Norwegen wird sich die Anthroposophie *stauen*». – Hva han kan ha ment med den setningen har mange undret seg på. Kanskje at antroposofien her til lands ville støte på bevissthetssjelens selvhevdelse og derfor ikke gli alt for glatt gjennom tankene? – Om så var, må en si at Steiners formodning ble bekreftet. Mange av antroposofiens norske talsmenn har hatt en tendens til å utvikle en «personlig» antroposofi – hva en nå ellers kan mene om den ting.»¹

Med den nevnte setningen berørte Dan Lindholm en «legende» som har levd på antroposofisk folkemunne helt siden disse ordene – angivelig noe annerledes enn Lindholm gjengir dem – skal ha falt under et medlemsforedrag av Rudolf Steiner i Oslo 4. desember 1921. Men deres profetiske karakter har tydeligvis også vakt interesse blant personer utenfor antroposofenes umiddelbare krets.

«Åndeleg vokster» og «skarpe motsetninger»

En av dem er professor Asbjørn Aarnes, som for en tid tilbake åpnet sin ukentlige petitspalte i DAG OG TID slik: «På ei av vitjingane sine i Noreg kom grunnleggjaren av antroposofien, Rudolf Steiner, med sin spådom: *Es wird sich in Norwegen stauen* – det kjem til å hopa seg opp i Noreg. – Alf Larsen har fortalt om ringverknadene som denne spådomen fekk i landsmålskrinsar. Medan europearane på kontinentet streva med å lækja såra sine etter den fyrste verdskrigen, vart Noreg – og heile Skandinavia –

* Artikkelen er en bearbeidelse av et foredrag holdt under «Fyresdalseminaret» 24.–26. august 2007.

¹ Dan Lindholm, ««Hils menneskene ...» Ingeborg Møllers vei til antroposofien og sin livsgjerning», LIBRA nr. 4/1986.

ein fristad for åndeleg vokster, med røter i den norrøne kulturen.»² I fortsettelsen skildrer Aarnes, knapt og inntrykksfullt, hvordan diktere som Olav Aukrust, Inge Krokann, Eiliv Skard, Alf Larsen og andre ble truffet av – og skuffet i – «draumen om ein nasjonal renessanse».

Ikke mindre oppsiktsvekkende er det at Steiners utsagn også har funnet veien inn i et stort norsk idéhistorisk oppslagsverk. For også ifølge Hans Fredrik Dahl – i forordet til femte bind av *Norsk idéhistorie* – skal «Rudolf Steiner, den merkelige seer som søkte sannheten om det oversanselige gjennom naturvitenskapen, ha uttalt: *Es wird sich in Norwegen stauen* – «Det vil tetne seg til i Norge.» Dahl oppfatter utsagnet som en påpekning av et karakteristisk kjennetegn ved norsk ånds- og kulturliv. Også han støtter seg på Alf Larsen som kilde: «Mange som fulgte åndslivet her i denne perioden, var av samme mening. Det tetnet seg til. I Norge står motsetningene særlig skarpt mot hverandre, her lever tingene seg ut til bunns, sa Steiners tilhenger Alf Larsen i 1941.»

For å vise at «det var noe i dette», henviser Dahl til en rekke kamper i norsk åndsliv i forrige århundre: kirkestriden, frontene innen arbeiderbevegelsen, striden om psykoanalysen, «moraldebattene», den akademisk marxismens brede fotfeste i Norge. Andre eksempler på skarpe motsetninger finner Dahl i den sterke sivile motstanden mot okkupasjonen i Norge og i rettsoppgjøret etter krigen, som var strengere enn i andre land – for ikke å snakke om målstrid, norskdomsstrid, nøytralitetsstrid, helvetesstrid, medie-strid og «debatter for og imot rimfrie vers». Dahl avslutter avsnittet slik: «Alt dette slo skandinaviske gjester som særdeles «norsk». Det var derfor en helt alminnelig erfaring, den Steiner formulerte i ordene om at det tetner seg til i Norge – alt tetnet seg, som en tendens i tankelivet.»³

Alf Larsen og Rudolf Steiner

Var det virkelig så enkelt – rett og slett en «helt alminnelig erfaring»? La oss først se på i hvilken forbindelse Alf Larsen bragte dette Steiner-sitatet. Det er å finne i en aforistisk anlagt betraktning i siste årgang av JANUS, tidsskriftet han hadde grunnlagt med det mål for øye å «gjøre antroposofi «kulturfähig» i Norge».⁴ Året er 1941, Norge er under okkupasjon og Alf Larsen

² «Semje på halvvegen er Satans verk», i DAG OG TID nr. 50 (15. desember) 2006.

³ Dette og det foregående i Hans Fredrik Dahl, *De store ideologienes tid. Norsk idéhistorie Bind V*, Oslo 2001, s. 11-12. – Det er her ikke mulig å gå inn på Dahls mange til dels besynderlige forsøk på å karakterisere Steiners antroposofi. Etter å ha fastslått at «religionserstatning» er en urettferdig betegnelse, prøver han selv med «pseudovitenskap», «egenartet, synkretistiske lære», «kristendomserstatning», «en slags protestantisk mystikk» osv. (s. 132-33, 142).

⁴ Alf Larsen, «Mitt møte med antroposofien», i LIBRA nr. 3/1985.

skriver: «Vi er i en avgrunn av tider og tanker, hvor mennesket må oppleve både sin intethet og sin vesenskjerne helt alene med den dobbelte undergang for øinene: undergangen i fysis og undergangen i ånden. Som aldri før gjelder det at den som vil vinne sitt liv må tape det, og den som vil seire må sette alt på spill.

(...) Rudolf Steiner skal en gang ha sagt: Es wird sich in Norwegen stauen – det vil stue seg opp i Norge. Dette merkelige ord begynner nu å få en mening, her prøves for tiden åndene som få andre steder på jorden.

Hvis man skulde tro de ytre tegn måtte Norge være mer oppløst enn noe annet land som har møtt den store påkjønning. Men vi husker at i grunnen har det alltid vært slik her i landet: her stod motsetningene særlig skarpt mot hverandre. – Det er ingen skade til at tingene et steds lever sig ut til bunns; kunde vi nu bare være voksne mennesker og ikke straks gi oss til å skjelde hverandre ut for fedrelandsforrædere og hva der nu ellers best svaler våre lidenskaper i kok.» Larsen oppfordrer til varsomhet på dette punktet og sier at «det kunde hende vi blev møtt med spørsmålet: Hva var der å forråde som ikke allerede *var* forrådt? Du er selv forræderen!»⁵

Det egentlige perspektivet i disse ordene – forræderiet mot *ånden* – går langt ut over de umiddelbare hendelsene i Norge under krigen, men likevel var dette bemerkninger som ikke ble tatt nådig opp av Alf Larsens kunstnerkolleger. Hans Fredrik Dahl skildrer hvordan Larsens «barske uttalelser om den naive norske mentaliteten» førte til at «Kunstnernes æresrett av 1945 beklaget Larsens holdning til kulturkampen», en dom som den gang sved hardt. Larsen, som hadde et blankere antinazistisk skjold enn de fleste, protesterte iherdig. Men en skygge var falt over hans navn for mange år fremover.»⁶

Alf Larsen «blev antroposof i 1925» gjennom lesningen av *Die Geheimwissenschaft im Umriss*,⁴ altså fire år etter at Rudolf Steiners gåtefulle utsagn skal ha falt i Vidargruppen (som Alf Larsen senere tilhørte, men sjelden besøkte). At han likevel snart må ha blitt kjent med både denne uttalelsen og motivene i de nevnte medlemsforedragene, er mer enn sannsynlig. Og ser man nærmere på noen av de sentrale passasjene i Steiners foredrag, ligger det nær å anta at dette var motiver han hadde tatt inn over seg, og at de kontroversielle og ukorrekte bemerkningene fra 1941 var en slags gjenklang av dem.

⁵ «Tanker i tiden», i JANUS nr. 1/1941.

⁶ Se anm. 3, s. 281-82. – Med sin anerkjennende og relativt brede omtale av Alf Larsen og JANUS har Hans Fredrik Dahl i *De store ideologienes tid* rettet opp mye av det fullstendig forvrengte bildet han ga av Larsen som NS-sympatisør i boken *Vidkun Quisling. En fører blir til* (1991). Se i denne forbindelse Terje Christensens artikkel «Forskeren og sannheten» i LIBRA nr. 4/1991, samt Dahls svar og Christensens tilsvaret til Dahl i LIBRA nr. 3/1992.

«... nettopp her i dette europeiske hjørne ...»

Mellom Rudolf Steiners Norgesreise senhøstes 1921 og hans forrige besøk her i 1913 lå det en av grunn: verdenskrigen, eller «Europas urkatastrofe» som han ofte kalte den. Og nettopp verdenskrigskatastrofen kastet alvorsfylte, nærmest apokalyptiske stemninger inn i Steiners medlemsforedrag.

Allerede helt i begynnelsen uttaler Steiner «at det en gang vil komme en tid over Europa da det vil være svært nødvendig at det blant dem som bor i dette europeiske hjørne, og særlig i dette norske hjørne, finnes mennesker som i ordets fulle betydning har samfølelse med menneskehetens sanne fremskritt, og som – så langt det er nødvendig og mulig i et slikt geografisk hjørne – setter sine krefter inn for dette menneskehetsfremskritt. Mye kan modnes her ved at man er rykket bort fra de øvrige europeiske forhold. Men det som kan modnes, må også etter hvert bære frukt. *Og frukten må fremfor alt bli et virkelig levende åndsliv.*»

Til tross for avstanden til begivenhetene har det også for Nordens folk inntrådt et dramatisk tidsskille: «Det er i grunnen svært vanskelig å finne noe ord i vårt menneskespråk som på en helt adekvat måte karakteriserer denne katastrofen. Man fristes til å bruke ordet «meningsløs», for i virkeligheten er det nesten slik at alt det som den europeiske menneskehet inntil begynnelsen av det 20. århundre har frembragt innenfor det offentlige liv, har løpt ut i en slags meningsløshet. (...) Mer enn europeerne er klar over, skulle det idag være innlysende at Europa mer og mer vil måtte forfalle, dersom det ikke besinner seg på menneskelivets spirituelle grunnlag (...).»⁷

Steiner henviser i denne forbindelse til «den spiritualitet som ligger skjult i hele vår kulturutvikling siden midten av det 15. århundre. Det gjemmer seg virkelig en åndsskatt innenfor denne vestlige kulturutvikling, men den blir ikke søkt.» Med henblikk på Nordens oppgave heter det så: «Jeg mener at hvis det som den nordiske ånd er særlig anlagt for, blir løftet frem nettopp her i dette europeiske hjørne, da kan det modne frem en innsikt som igjen kan virke befruktende på den øvrige vestlige verden» – en mulighet Steiner hadde pekt på allerede ved sitt besøk i 1910: muligheten for en befruktning av åndsforskningen i en «folkelig» retning.⁸ Først i dette store perspektivet finner antroposofien sin identitet: «Og man vil egentlig bare kunne ta en spirituell bevegelse helt på alvor dersom man kan tillegge den en slik misjon som jeg her har antydnet.»⁹

⁷ Dette og det foregående i Rudolf Steiner, *Nordens folk mellom øst og vest*, Antropos Forlag 1999, foredrag 24.11.1921. Min uth.

⁸ «dass ... diese moderne Geistesforschung eine im volkstümlichen Sinne gehaltene Befruchtung erlangen wird»: i *Die Mission einzelner Volksseelen* (GA 121), foredrag 17.06.1910.

⁹ Se anm. 7.

Og hvordan uttrykker så Alf Larsen seg i 1941, i en tid da han mener Steiners «merkelige ord begynner ... å få en mening»? Han anlegger så å si det samme store formatet: «Det dreier seg om et verdensoppgjør og en verdensrevolusjon, og vi er stadig herre over den viktigste frihetsmulighet: muligheten for vår egen revolusjonering! (...) Har vi nye *tanker* om tingene, har vi et nytt «program», det vi si, har vi en idéverden som kan danne strukturen i en ny virkelighetsverden?»¹⁰

«Jetzt wird es sich hier stauen – »

Mot slutten av det tredje foredraget (4. desember 1921) bemerker Steiner at menneskene i Mellomeuropa fikk «sin nåværende situasjon karakterisert på en ikke dårlig måte av en mann som slett ikke tenker seg muligheten av noen åndelig befruktning for menneskeheten. Jeg tenker på Oswald Spengler, som har skrevet boken om Vestens undergang – *Der Untergang des Abendlandes* –, en genial, men tvers igjennom pessimistisk bok, til tross for at Spengler i et særskilt skrift har tilbakevist denne pessimismen. Naturligvis er det pessimistisk å snakke om Vestens undergang. Men Spengler snakker om kulturens undergang, at noe sjelelig går under. Uten en åndelig fornyelse vil de mellomeuropeiske folk ta skade på sin sjel.»

I denne sammenhengen går Steiner mer spesielt inn på forholdene i Norden. De aktuelle passasjene i foredraget står i en omfattende kontekst som ikke kan utdypes i sin helhet her, men de antyder i alle fall at det hos Nordens folk foreligger konstitusjonelle forutsetninger som innebærer et stort spirituelt potensial, men som på samme tid er svært utsatte og sårbare: «Nettopp i dette hjørne av Europa foreligger den eiendommelighet at befolkningen her oppe slett ikke bare kan ta skade på sjelen, men at dersom de gjør det, tar de samtidig skade på legemligheten. (...) Tiden krever derfor at man nå retter oppmerksomheten mot *et nødvendig innslag av åndskultur*. For Europa, Mellomeuropa vil forkomme, vil bli barbarisert, dets undergang vil beredes dersom det ikke lar seg påvirke av ånden. Norden vil dø ut, vil lide den fysiske død dersom det ikke åpner seg for ånden.»¹¹

Man kan vel forestille seg hvilket inntrykk disse drastiske perspektivene må ha gjort på de tilstedeværende. Og nettopp i denne sammenhengen var det at den nevnte uttalelsen skal ha falt ifølge en av tilhørerne, Johanne Jepsen.¹² Et udatert maskinskrevet notat med hennes navn under angir at dette

¹⁰ Se anm. 5.

¹¹ Se anm. 7, foredrag 4.12.1921. Min uth.

¹² Johanne Jepsen (1881-1978), Bergen, var søster av Kristensamfunnets grunnlegger i Norge, Christian Smit.

skjedde i løpet av tredje foredrag, «i forbindelse med karakteristikken av nordmennesenes beskaffenhet». Uttalelsen er ikke fastholdt i foredragsstenogrammet (og følgelig heller ikke i bokutgaven) – ifølge Johanne Jepsen fordi Rudolf Steiner pleide å gi «sine stenografer beskjed om at han i løpet av sine foredrag ville komme til å behandle visse ting som kun hadde adresse til de på stedet boende». Et avtalt tegn anga når stenografene skulle ta en pause og når de skulle fortsette. Dette skulle også ha vært omstendighetene rundt Steiners nevnte uttalelse, som i sin helhet gjengis slik i notatet (oversatt): «Tyskland har nå sviktet! Nå vil det demme seg opp her. Da vil det ikke komme an på de intellektuelle kreftene, men det vil komme an på de moralske kreftene. Og hvis disse moralske kreftene ikke finnes, her, i dette geografiske hjørne, ja - - -, da er vår skjebne beseglet!»¹³

Advarte Rudolf Steiner her mot en kanskje ofte naiv og selvgod intellektualisme som en slags akilleushæl i «det norske»? Som motstykke til en annen egenskap og han fant og verdsatte på våre breddegrader: en spesiell frihet og åpenhet i omgangstonen? På et merkelig vis svarer denne dobbeltheten til ulike «ladninger» av det tyske uttrykket *stauen*: en negativ, hvor noe hoper seg opp, men korker seg til og blir sittende fast – i intellektet? –, og en positiv, hvor noe strømmer til og samler seg, presser på for å finne en åpning – «i et virkelig levende åndsliv». Slik sett fremtrer Rudolf Steiners «Norgesprofeti» i et ikke-fatalistisk, frihetlig lys: det hele er noe uavgjort, er opp til menneskene selv.

Mellom øst og vest

Norge er vel det landet i Europa hvor antroposofien fikk størst gjennomslag i «offentligheten» etter Steiners død. Henvisningen til Steiner i forordet til *De store ideologienes tid* – altså nærmest overskriftsmessig –, kan vel betraktes som en anerkjennelse av dette forholdet. I mellomkrigstiden og særlig på 1950- og 60-tallet fikk antroposofien en hørbar stemme i det etablerte kulturlivet, ikke minst gjennom dens mange litterære aktører. Den antok til en viss grad noe «folkelig», som også kom til uttrykk gjennom et livskraftig og fra 1970-tallet ekspanderende steinerpedagogisk miljø.

Likevel kan man spørre: Var «de moralske kreftene» sterke nok? Hvor mange impulser fra Rudolf Steiners paradigmatisk, men i stor grad tabuiserte verk levde og lever en skjult, ikke anerkjent tilværelse – som i et slags

¹³ «Deutschland hat jetzt versagt! Jetzt wird es sich hier stauen. Auf die intellektuellen Kräfte wird es dann nicht ankommen, sondern auf die moralischen Kräfte wird es dann ankommen. Und wenn diese moralische Kräfte dann nicht da sind, hier, in dieser geographischen Ecke, ja - - -, dann ist unser Schicksal besiegelt!» – Se anm. 7, s. 99 flg.

eksil på det personlige plan – i norsk kulturliv og akademia?

Dette rokker ikke ved antroposofiens aktualitet. Man kan fastslå at de kulturelle fremtidsperspektivene som Rudolf Steiner skildret i 1921 virker stadig mer påtrengende: «Det som hittil har hatt et slags midtpunkt i Europa, det har i grunnen opphørt. Vi lever nå i restene. Det som har kommet i stedet, det er store verdensanliggender som utspiller seg mellom Østen og Vesten. (...) Det vil ikke kunne bli ro på jorden før det har kommet til en viss harmonisering av de store vestlige og østlige forhold. Men i våre dager finnes det ennå ingen innsikt i retning av at denne harmonisering først og fremst må komme i stand på det åndelige område.»

Som talt rett inn i den globale markedsliberalismens tid lyder det: «Men ikke bedra dere selv med hensyn til hvordan saken forholder seg: så lenge europeerne og amerikanerne bare drøfter økonomiske interesser med asiaticene, så lenge vil asiaticene aldri fatte tiltro til Vesten. Da kan man samtale så lenge man vil om nedrustningsspørsmål og om hvor skjønt det ville være om det aldri ble ført krig mer. Den store krig mellom Asia og Vesten vil bli utkjempet til tross for alle nedrustningskonferanser, dersom ikke asiaticene ser noe komme seg i møte fra Vesten, nemlig Vestens ånd.»

Steiners prognose er at Vestens kulturelle livsløgn – krampetaket i det materialistisk-teknologiske verdensbildet – ikke lenger kan opprettholdes: «Alt avhenger idag av å innse at det kommer an på den ånd som gjemmer seg i den europeisk-amerikanske kultur, den ånd som man flykter fra, som man av ren makelighet ikke vil vite noe av, men som allikevel ene og alene kan vise menneskeheten veien til oppgangskraftene. Man ønsker nettopp å trekke dette tåkesløret foran øynene, ved at man igjen og igjen sier: Tiden vil nok bedre seg av seg selv. – Nei, den store avgjørelsens tid har kommet. Enten må menneskene beslutte seg til å løfte frem den åndelighet som jeg nettopp snakket om, eller så er Vestens undergang uavvendelig.»¹⁴

*

Med det nye årtusen dukket «legenden» fra 1921 eiendommelig nok opp i det norske kulturlivet – som en påminnelse om den oppgave som etter snart 90 år er den samme: å skape «et virkelig levende åndsliv». Vestens kultur ligger et hårdt og døende skall: «Men inne i skallet er likevel nøtten. Og lar denne nøtten seg finne, da vil det som kommer til syne overstråle alt av orientalsk visdomslys som engang kom inn i menneskeheten».¹⁵ □

¹⁴ Se anm. 7.

¹⁵ Samme som forrige.